

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ імені Г. С. КОСТЮКА

МИЩИШИН МАРІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 316.477: 378

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ОБРАЗ УСПІШНОГО ФАХІВЦЯ ЯК
ЧИННИК ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ**

19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Національному університеті «Львівська політехніка», кафедра психології, педагогіки і соціального управління

Науковий керівник

доктор біологічних наук, професор **Кизименко Леонід Дмитрович**, Львівський національний університет імені Івана Франка, кафедра психології, професор

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор **Кривопишина Олена Анатоліївна**, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, кафедра практичної психології та педагогіки, завідувач;

кандидат психологічних наук, доцент **Сич Василь Михайлович**, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, кафедра психології освіти, доцент

Захист відбудеться 01 червня 2016 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.453.01 в Інституті психології імені Г. С. Костюка НАПН України за адресою: 01033, м. Київ-33, вул. Паньківська, 2

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України за адресою: 01033, м. Київ -33, вул. Паньківська, 2

Автореферат розісланий 27 квітня 2016 р.

В.о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради
доктор психологічних наук, доцент

А. М. Грись

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Соціально-економічні зміни сучасного суспільства, які супроводжуються динамічним розвитком інформаційних технологій, охоплюють всі сфери життєдіяльності. Особливим чином ці зміни стосуються вимог до сучасного фахівця. Сьогодні наявність навіть відмінних знань, вмінь і навичок у конкретній сфері професійної діяльності є недостатнім показником успішності професіонала. Затребуваними якостями, відповідно до сучасних соціальних уявлень, є мобільність, гнучкість, витривалість, стресостійкість, прагнення вчитися і самовдосконалюватися, що можливо за умов розвитку сильної і дієвої мотивації до професіоналізації. Дана проблематика, перш за все, стосується сучасної студентської молоді, яка знаходиться в процесі первинної професіоналізації. Від того, фахівцями якого рівня сьогоднішні студенти стануть в майбутньому, залежатиме рівень розвитку нашої країни зокрема. Саме тому сучасна наука все частіше задається питанням пошуку джерела рушійних сил, які спонукатимуть особистість до успішної професіоналізації, що полягає у формуванні професіоналізму та самоактуалізації.

Одним із дієвих чинників, що мотивує студентську молодь до професіоналізації, є соціально-психологічний образ успішного фахівця, який відображає систему соціальних уявлень молодшої людини про ідеального фахівця, його професійно-рольові компетенції, знання, вміння, навички.

Проблемі професіоналізації студентської молоді присвячено чимало наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених. Причому, висвітлюються різні аспекти цього процесу. Зокрема, особливості здійснення професійного вибору та становлення особистості студента як суб'єкта професійної діяльності досліджені у працях К. Абульханової - Славської, А. Деркача, М. Дяченка, С. Максименка, А. Маркової, В. Міненко, В. Москаленко, Л. Кандибовича, В. Сича, В. Шадрикова, Д. Сьюпера, В. Юрченка та ін.; на значенні здібностей, мотивів, установок та інтересів особистості студента як внутрішніх чинників успішної професіоналізації наголошено у наукових дослідженнях Б. Ананьєва, О. Асмолова, Дж. Голланда, Є. Климова, Т. Кудрявцева, О. Кокуна, О. Кривопишиної, В. Моляко, В. Панка, Н. Чепелевої, В. Шадрикова та ін.; проблема формування та розвитку професійно важливих якостей, професіоналізму та самоактуалізації знайшла своє місце у працях А. Бандури, Т. Говорун, Е. Десі, Б. Еїтема (В. Eitama), Л. Карамушки, А. Маркової, В. Москаленко, Г. Ложкіна, В. Татенко, Е. Шпрангера та ін. Вплив соціальних чинників і виробничих потреб суспільства на процес професіоналізації висвітлено у наукових надбаннях авторів: К. Абульханової-Славської, В. Бодрова, О. Бондарчук, О. Журавльова, Є. Климова, В. Москаленко, М. Пряжнікова, Т. Титаренко та ін.

Незважаючи на значну кількість досліджень щодо проблеми професіоналізації, соціально-психологічний образ успішного фахівця як важливий чинник цього процесу недостатньо досліджений в соціальній психології. Частково досліджувана проблема знайшла своє відображення у дослідженнях: професійного «Я-образу» (О. Бикова, С. Дружилов, І. Кон, Н. Чепелева та ін.); уявлень про соціальну та професійну успішність (Дж. Аткинсон, Дж. Барг, А. Бандура, В. Врум,

Р. Дісі, В. Капіца, В. Москаленко, С. Московічі, Л. Сохань, Р. Стернберг, М. Сурякова, Г. Тульчинський та ін).

На сучасному етапі розвитку науки необхідно відзначити потребу у ґрунтовних соціально-психологічних дослідженнях соціальних уявлень щодо успішного фахівця, дослідженні когнітивних, афективних та конативних компонентів цих уявлень, виявленні шляхів активізації соціально-психологічного образу успішного фахівця з метою вдосконалення процесу професіоналізації. Недостатня вивченість даної проблеми значно обмежує розуміння та використання потенційних можливостей соціально-психологічного образу успішного фахівця як чинника ефективної професіоналізації. Дослідження соціально-психологічного образу успішного фахівця відкриває можливості цілеспрямовано впливати на процес професіоналізації сучасної студентської молоді.

Актуальність і недостатня розробленість окресленої проблеми зумовили вибір теми дослідження: «Соціально-психологічний образ успішного фахівця як чинник професіоналізації студентської молоді».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження відповідає науковому напрямку кафедри психології, педагогіки і соціального управління Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»: «Системні дослідження впливів на «людський фактор» з позицій психології, педагогіки та кібернетики». Дисертаційна робота виконана в межах науково-дослідних робіт: «Дослідження поліфакторних впливів-відгуків компонентів соціотехнічних систем з врахуванням механізмів запуску стереотипізованих реакцій та нечіткості параметрів їх живих компонентів» (номер державної реєстрації 0107U010260); «Поведінка компонентів соціальних систем у функції параметрів семіотичного еквіваленту складних впливів» (номер державної реєстрації 0107U010262).

Тему дисертаційної роботи затверджено Вченою радою Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка» (протокол №15/12 від 07 грудня 2012 року), уточнено на засіданні вченої ради Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка» (протокол №11 від 30 квітня 2015 року) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол №4 від 26 травня 2015 року).

Об'єкт дослідження – професіоналізація студентської молоді.

Предмет дослідження – особливості соціально-психологічного образу успішного фахівця як чинника професіоналізації студентської молоді.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично визначити зміст та структуру образу успішного фахівця як чинника професіоналізації студентської молоді.

Гіпотеза дослідження розкривається у таких положеннях:

1) характеристики соціально-психологічного образу успішного фахівця (яскравість-чіткість, значущість, досяжність, задоволеність, цінність, справедливість) впливають на підсилення мотивації досягнення професійного успіху;

2) соціальна взаємодія впливає на формування уявлень студентів щодо соціально-психологічного образу успішного фахівця, сприяє збагаченню змістового наповнення структурних компонентів образу та підвищенню рівня розвитку його психологічних характеристик;

3) активізація соціально-психологічного образу успішного фахівця у свідомості студентів сприяє процесу професіоналізації.

Відповідно до мети й гіпотези поставлено такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукової літератури щодо проблеми соціально-психологічного образу успішного фахівця як чинника професіоналізації та розробити його теоретичну модель.

2. Розробити програму дослідження соціально-психологічного образу успішного фахівця як чинника професіоналізації студентської молоді, підібрати психодіагностичний інструментарій, здійснити модифікацію та адаптацію методики «Сила мотиву» В. Льовкіна.

3. Емпірично визначити:

– зміст структурних компонентів соціально-психологічного образу успішного фахівця;

– взаємозв'язки характеристик соціально-психологічного образу успішного фахівця з індивідуально-психологічними властивостями студентської молоді.

4. Розробити та апробувати програму соціально-психологічного тренінгу «Активізація образу успішного фахівця у свідомості студентської молоді», здійснити формувальний експеримент та з'ясувати наявність формувального впливу.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: принцип системності вивчення особистості і діяльності (Б. Ананьєв, Н. Завалова, О. Леонтьєв, Б. Ломов, В. Моляко, С. Рубінштейн, В. Пономаренко та ін.); принцип актуалізації особистісного потенціалу як детермінанти становлення особистості (А. Бандура, С. Максименко, Н. Чепелева, Л. Карамушка та ін.); положення загальної, соціальної і вікової психології про сутність та розвиток особистості студентської молоді (Б. Ананьєв, Г. Балл, О. Бондарчук, С. Виготський, Л. Карамушка, Г. Костюк, Н. Кривоконь, О. Леонтьєв, С. Максименко, Т. Титаренко та ін.); наукові положення щодо дослідження проблем професійного становлення особистості (Т. Говорун, В. Бодров, А. Деркач, Є. Зеєр, В. Зінченко, О. Кокун, А. Маркова, В. Москаленко, Ю. Поваренков, В. Сич та ін.).

Для реалізації мети і завдань використано такі **методи дослідження**: *теоретичні* – аналіз, порівняння, моделювання, узагальнення та систематизація; *емпіричні* – спостереження, бесіда, контент-аналіз, констатувальний та формувальний експеримент, анкетування та тестування за допомогою комплексу психодіагностичних методик: «Потреба в досягненні» Ю. Орлова, «Мотиви вибору професії» Р. Овчарової, «Типи мислення» Г. Резапкіної, «Якорі кар'єри» Е. Шейна (адаптація В. Чікер, В. Вінокурова), особистісний опитувальник Г. Айзенка, опитувальник професійної спрямованості Дж. Голланда, диференційно-діагностичний опитувальник Є. Климова (модифікація та адаптація Л. Кизименко, З. Романець, О. Сапіжак), «Сила мотиву» В. Льовкіна (модифікація та адаптація М. Мишишин); *методи математико-статистичного аналізу даних*: критерій

λ Колмогорова-Смірнова, кореляційний аналіз (лінійна кореляція за Спірменом), кластерний, дисперсійний, регресійний, факторний аналіз (із застосуванням техніки варімаксальної ротації), аналіз надійності шкал (α -Кронбаха, метод ретестової надійності, метод поділу навпіл), порівняльний аналіз Т-Вілкоксона, G-критерій знаків, U-критерій Манна-Уїтні. Статистичний аналіз даних здійснено за допомогою програмного забезпечення IBM SPSS (версія 20.0).

Надійність та вірогідність результатів дослідження забезпечується ґрунтовним теоретичним аналізом поставленої проблеми; застосуванням комплексу методів, адекватних меті, об'єкту, предмету та завданням дослідження; репрезентативністю вибірки; застосуванням математико-статистичних методів опрацювання та інтерпретації отриманих даних.

Організація дослідження. Програму дослідження організовано в три етапи (2011-2015 рр.).

На *першому етапі* (2011 р.) здійснено теоретичний аналіз проблеми, модифікацію та адаптацію діагностичного інструментарію, перевірку психометричних показників модифікованої методики «Сила мотиву» В. Льовкіна на надійність та валідність.

На *другому етапі* (2011-2013 рр.) здійснено експериментальне дослідження, у якому визначено змістову наповненість структурних компонентів образу успішного фахівця; встановлено зв'язок між характеристиками образу успішного фахівця та його індивідуально-психологічними властивостями.

На *третьому етапі* (2013-2015 рр.) розроблено та апробовано програму тренінгу «Активізація образу успішного фахівця у свідомості студентської молоді», здійснено формувальний експеримент, емпірично визначено наявність формувального впливу.

Емпірична база дослідження. Емпіричне дослідження проводилося на базі Національного університету «Львівська політехніка». Загальна кількість респондентів – 796. На першому етапі дослідження були залучені студенти, аспіранти та викладачі (414 респондентів). На другому етапі – студенти, які навчалися за такими напрямками: «Практична психологія», «Соціальна робота», «Правознавство», «Електротехніка та електротехнології» і «Електромеханіка» (295 респондентів). На третьому етапі досліджено студентів напрямку «Практична психологія» (87 респондентів: у контрольній групі – 41; експериментальній – 46).

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертаційній роботі *вперше*:

– з'ясовано зміст поняття «соціально-психологічний образ успішного фахівця», яке розглядається як система уявлень особистості про зразкові характеристики суб'єкта професійної діяльності, його професійно-рольові компетенції, знання, вміння, навички, соціальний статус, емоційні переживання та професійну спрямованість;

– розроблено теоретичну модель соціально-психологічного образу успішного фахівця, яка має трьохкомпонентну структуру: когнітивний компонент (уявлення про соціальний статус, матеріальне забезпечення, професійно-важливі якості фахівця), афективний компонент (пов'язаний із почуттям задоволення від праці та задоволення від власних досягнень) та конативний компонент (уявлення про наявні

стимули до поведінки, спрямованої на професійну успішність: потреба в досягненні успіху; мотивація досягнення успіху; професійні ціннісні орієнтації);

– досліджено особливості впливу характеристик образу успішного фахівця на силу мотиву досягнення професійного успіху у студентів та емпірично визначено індивідуально-психологічні властивості особистості, які впливають на формування соціально-психологічного образу успішного фахівця, зокрема, потреба в досягненні, тип мислення, мотиви вибору професії, емоційна стійкість, професійні ціннісні орієнтації та професійний тип особистості;

– розроблено модель розвитку мотивації студентів до професіоналізації засобами активізації соціально-психологічного образу успішного фахівця;

удосконалено, поглиблено та уточнено:

– визначення соціальних (зовнішніх) та індивідуально-психологічних (внутрішніх) чинників успішної професіоналізації студентів, виділено зовнішні чинники (макрорівня – держава та суспільство; мезорівня – студентство, навчальний заклад, засоби масової інформації; мікрорівня – сім'я, викладачі, однокласники, друзі) та внутрішні чинники (професійна спрямованість, здібності до професійної діяльності, професійно важливі якості, професійно значимі психофізіологічні властивості, позитивні уявлення про образ фахівця);

– уявлення про професійно-важливі якості фахівців технічної та гуманітарної спрямованості.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання в роботі соціальних працівників, кураторів навчальних груп, психологів та бізнес-тренерів:

– розробленого та емпірично апробованого соціально-психологічного тренінгу «Активізація образу успішного фахівця у свідомості студентської молоді»;

– розробленої комп'ютерної програми, яка дозволяє отримати експрес-діагностичний висновок щодо наявного рівня мотивації досягнення професійного успіху та оптимізувати роботу зі збором, обробкою та інтерпретацією результатів діагностики.

Основні теоретико-емпіричні результати дослідження можуть бути використані під час навчально-виховної роботи із студентами, а також у розробці навчальних програм із дисциплін: «Соціальна психологія», «Психологія мотивації», «Педагогічні засади творчості в професійній діяльності», «Психологія управління».

Впровадження результатів дослідження. Теоретичні напрацювання та емпіричні результати впроваджено у навчальний процес: Львівської національної академії мистецтв (довідка №392 від 02.07.2015); Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (акт про впровадження від 15.06.2015); Навчально-наукового закладу вищої освіти «Дослідницький центр Львівської політехніки» (довідка №25-02-12 від 13.05.2015); Львівського коледжу Державного університету телекомунікацій (довідка №150 від 17.06.2015); Навчально-наукового інституту підприємництва та перспективних технологій (довідка №22-44 від 14.08.2015); Національного університету «Львівська політехніка» (акт про впровадження від 02.09.2015). Соціально-психологічний тренінг «Активізація образу успішного фахівця у свідомості студентської молоді» та методика «Сила мотиву» набули практичного застосування у роботі кураторів навчальних груп

перерахованих навчальних закладів м. Львова з метою підсилення мотивації до успішної професіоналізації.

Особистий внесок здобувача. Розроблені автором наукові положення та одержані емпіричні дані є самостійним внеском у розробку дослідження соціально-психологічного образу успішного фахівця як мотиваційного чинника професіоналізації студентської молоді.

Дисертація виконана здобувачем самостійно. У співавторстві опублікована одна фахова стаття із Л. Кизименком, в якій авторський внесок здобувача становить 65%. Розробки та ідеї, що належать співавтору, у дисертаційному дослідженні не використовуються.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та результати емпіричного дослідження обговорювалися на *методичних семінарах* кафедри психології, педагогіки та соціального управління Національного університету «Львівська політехніка» впродовж 2011-2015 рр. та *доповідалися на наукових конференціях*: на I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави» (Львів, 2012); на VI та VII Міжнародній науково-практичній конференції «Управління в освіті» (Львів, 2013, 2015); на XIV Міжнародній науково-практичній конференції «Людина, культура, техніка в новому тисячолітті» (Харків, 2013); на IV Міжнародній науково-практичній конференції «Вектори психології 2013» (Харків, 2013); на IV та V Міжнародному молодіжному фестивалі науки «Litteris et Artibus» (Львів, 2013, 2015).

Публікації. Основний зміст дисертаційного дослідження, його теоретичні аспекти та результати емпіричного дослідження висвітлено в 16 публікаціях, серед них: 2 статті – у збірниках, що є фаховими виданнями, включеними до міжнародних наукометричних баз; 5 статей – у наукових фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України (4 з яких одноосібні); 9 тез доповідей на конференціях.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що нараховує 218 найменувань (162 кирилицею і 56 латиною) та додатків. Повний обсяг дисертації складає 260 сторінок, основний обсяг роботи – 172 сторінки. Робота містить 35 рисунків (15 сторінок) та 16 таблиць (8 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, сформульовано гіпотезу, описано методи дослідження, представлено наукову новизну та практичне значення дослідження, наведено дані про апробацію результатів, публікації, зазначено структуру та обсяг дисертаційної роботи.

У **першому розділі** – «Теоретичні засади формування соціально-психологічного образу успішного фахівця як чинника професіоналізації студентської молоді» – здійснено теоретичний аналіз соціально-психологічних особливостей професіоналізації студентської молоді; визначено чинники успішної

професіоналізації студентів; обґрунтовано особливості сприйняття і розуміння студентською молоддю образу фахівця в процесі професіоналізації; визначено та обґрунтовано соціально-психологічний образ успішного фахівця як мотиватор професіоналізації.

На основі аналізу вітчизняних та зарубіжних напрацювань щодо дослідження професіоналізації студентської молоді виявлено низку особливостей, пов'язаних із психологічними, соціальними та біологічними характеристиками особистості студента. Особливості психофізіологічного розвитку особистості студентського віку відображені у працях Б. Ананьєва, І. Зимньої, І. Кона, С. Максименка та ін. Дослідження етапів та чинників становлення студента як суб'єкта професійної діяльності з позиції соціалізації описані в дослідженнях К. Абульханової – Славської, В. Бодрова, А. Деркача, А. Маркової, В. Міненко, В. Сича, В. Шадрикова, В. Юрченка та ін. Значення здібностей, мотивів, установок та інтересів особистості студента в процесі успішної професіоналізації підкреслено у наукових дослідженнях Б. Ананьєва, О. Асмолова, Дж. Голланда, Є. Климова, Т. Кудрявцева, О. Кокуна, О. Кривопишиної, В. Шадрикова та ін.

Професіоналізація розглядається як безперервний процес становлення та розвитку особистості професіонала, його індивідуальних та професійних якостей від моменту професійного вибору до завершення професійної діяльності.

У світлі проаналізованих наукових підходів вважаємо, що *успішна професіоналізація* студентської молоді передбачає здійснення цілеспрямованої діяльності особистості, спрямованої на опанування професії, набуття знань, вмінь, навичок та максимальний розвиток професійної компетентності. Вершиною професійного розвитку вважається професіоналізм (А. Деркач, В. Лапшина, В. Юрченко та ін.) як система, що включає в себе: професіоналізм особистості; професіоналізм діяльності; нормативність діяльності і поведінки; продуктивну Я-концепцію.

У розділі виділено чинники, які впливають на успішний перебіг процесу професіоналізації, відповідно до їх розподілу на зовнішні і внутрішні за Ю. Поваренковим. Зовнішні описують систему соціальних чинників, які впливають на особистість в процесі професіоналізації, а внутрішні стосуються впливу індивідуально-психологічних властивостей особистості.

Аналіз досліджень дозволив детальніше охарактеризувати *внутрішні чинники та якості особистості*, які сприяють успішному опануванню професії і становленню фахівця-професіонала: здібності до професійної діяльності (Дж. Голланд, Є. Климов, Є. Шпрангер), мотивація навчальної діяльності (В. Зеєр, Н. Кузьміна, О. Реан), система сенсожиттєвих установок (О. Асмолов, Д. Узнадзе), психологічна компетентність (А. Деркач, Л. Мітіна), потреба в досягненнях та мотивація успіху (Дж. Аткинсон, В. Врум, Ю. Орлов), професійна компетентність та професійно значимі психофізіологічні властивості (В. Зеєр). Зовнішні (соціальні) чинники розділяються на: чинники *макрорівня* – держава та суспільство, через впровадження внутрішньої політики; *мезорівня* – студентство, заклад освіти, засоби масової інформації; *мікрорівня* – сім'я, викладачі, однокласники, друзі (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Г. Балл, Ю. Бескурнікова, Т. Говорун,

С. Дружилов, Н. Жигайло, Д. Калаянов, О. Кокун, Н. Кривоконь, О. Леонтьєв, С. Максименко, В. Москаленко, Т. Титаренко).

У розділі наголошено на важливості сприйняття та розуміння образу фахівця, який розглядається як складова професійної Я-концепції і містить сукупність уявлень особистості про професійно важливі якості фахівця конкретної сфери професійної діяльності, його рольові компетенції, соціально-професійні обов'язки та права (Р. Бернс, С. Дружилов, І. Кон, З. Курлянд, Л. Романишин, Л. Шнейдер). Підкреслено, що формування позитивної професійної Я-концепції фахівця є: передумовою становлення його активної життєвої позиції; вагомим чинником професійного розвитку в процесі професіоналізації; детермінантою успішності особистості в професійній діяльності.

На основі огляду соціально-психологічної літератури щодо обґрунтування природи образу фахівця, аналізу поняття «професійного успіху» з'ясовано поняття *«соціально-психологічний образ успішного фахівця»*, який розглядаємо як систему уявлень особистості про зразкові характеристики суб'єкта професійної діяльності, його професійно-рольові компетенції, знання, вміння, навички, соціальний статус, емоційні переживання та професійну спрямованість.

Враховуючи надбання вітчизняної психології щодо дослідження образу «Я» та Я-концепції особистості, виявлено когнітивний, конативний та афективний компоненти соціально-психологічного образу успішного фахівця, які взято за основу при розробці теоретичної моделі соціально-психологічного образу успішного фахівця (рис. 1).

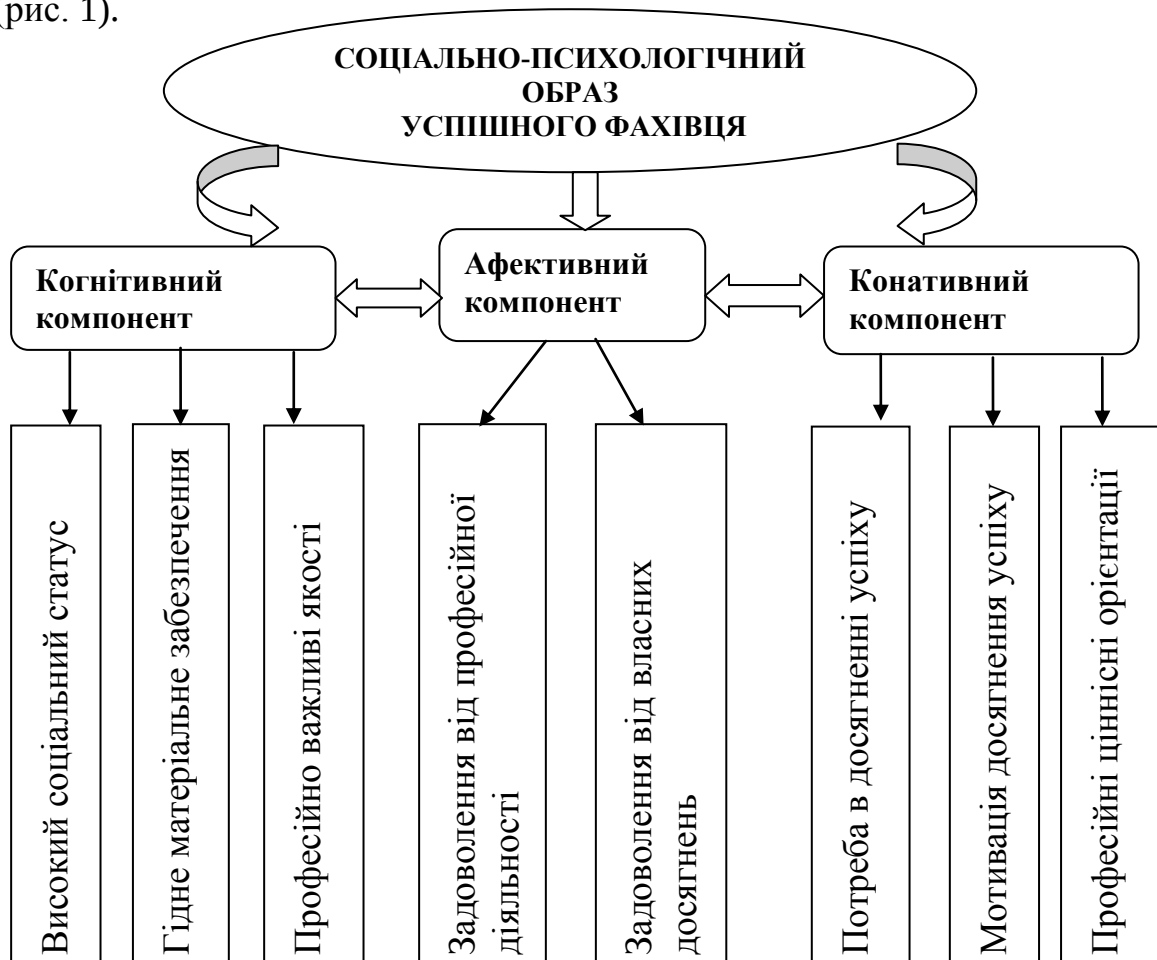

Рис 1. Модель соціально-психологічного образу успішного фахівця

Когнітивний компонент соціально-психологічного образу успішного фахівця містить уявлення щодо соціального статусу успішного фахівця, його матеріальне забезпечення та уявлення про професійно важливі якості фахівця як суб'єкта професійної діяльності; *афективний компонент* передбачає уявлення про відношення до себе або до окремих якостей своєї особистості в ролі успішного фахівця (задоволення від процесу діяльності, задоволення від власних досягнень); *конативний компонент* – уявлення про внутрішні «інтенції», стимули до поведінки, які спрямовують особистість на успішну діяльність. Вважається, що такими інтенціями можуть бути: потреба в досягненні успіху, мотивація досягнення успіху, професійні ціннісні орієнтації, які в сукупності визначають професійну спрямованість особистості успішного фахівця.

В процесі професіоналізації студентської молоді соціально-психологічний образ успішного фахівця відіграє мотиваційну функцію, яка полягає у стимулюванні особистості студента до ефективної (успішної) професіоналізації.

Аналіз запропонованих теоретичних напрацювань до розуміння категорій дії, образу та мотиву (О. Леонтьєва, С. Рубінштейна, С. Максименка, Р. Мезера, Б. Айтема, Т. Хігінса) дозволив описати підхід щодо підсилення мотивації професіоналізації засобами активізації соціально-психологічного образу успішного фахівця як послідовність таких кроків: 1) усвідомлення потреби успішної професіоналізації (опис майбутніх професійних перспектив, в результаті чого у свідомості особистості виникає соціально-психологічний образ успішного фахівця як образ «ідеального» фахівця); 2) активізація образу успішного фахівця (усвідомлення, сприйняття та розуміння змісту соціально-психологічного образу успішного фахівця); 3) розвиток психологічних характеристик образу (яскравості-чіткості, значущості і т.д.); 4) підсилення мотивації до здійснення цілеспрямованої ефективної навчально-професійної діяльності; 5) професійна самореалізація, яка передбачає формування фахової компетентності та розвиток професіоналізму (успішна професіоналізація); 6) реалізація образу успішного фахівця (образу-ідеалу).

У другому розділі – *«Обґрунтування та організація емпіричного дослідження соціально-психологічного образу успішного фахівця як чинника професіоналізації студентської молоді»* – висвітлено питання організації емпіричного дослідження; обґрунтовано вибір психодіагностичних методик та критеріїв оцінки досліджуваних змінних; модифіковано та апробовано методику дослідження В. Льовкіна «Сила мотиву»; описано математико-статистичні методи використані у дослідженні.

Розроблена схема дослідження соціально-психологічного образу успішного фахівця як чинника професіоналізації студентської молоді передбачала виконання трьох етапів емпіричного дослідження. Дослідження тривало впродовж 2011-2015 рр. *Загальна вибірка дослідження* становила 796 респондентів (534 – жінок; 272 – чоловіків), з них 414 осіб досліджено на першому етапі, 295 – на другому, 87 – на третьому. Дослідження проведене на базі Національного університету «Львівська політехніка».

На першому етапі емпіричного дослідження передбачено: 1) теоретичний аналіз проблеми; 2) емпіричну перевірку положення про те, що образ (як мрія, ідеал, бажаний результат діяльності) є важливим мотиваційним чинником у процесі

діяльності, а характеристики образу впливають на рівень мотивації; 3) перевірку модифікованої методики «Сила мотиву» В. Льовкіна на надійність та валідність.

Для емпіричного дослідження обрано методику В. Льовкіна «Сила мотиву». У ставленні до діяльності людини В. Льовкін розглядає мотив як спонукання до дії, матеріальний або ідеальний предмет потреби, який в психіці відображається у формі образу, що спонукає людину до певної поведінки; *сила мотиву* детермінується такими факторами: значущість, досяжність, цінність, задоволеність, справедливість, які є характеристиками образу. В результаті модифікації методики додано ще один фактор – характеристику яскравості-чіткості образу.

До загальної вибірки першого етапу дослідження увійшли: студенти (260 осіб), аспіранти (108 осіб) та викладачі (46 осіб). Респонденти розподілені на три групи відповідно до соціального статусу та віку. Вік респондентів: 18–65 років. Досліджуваним групам задавалися різні образи: для студентів – образ бажаного майбутнього, аспірантів – «Я-образ підприємця», викладачів – образ інноваційної системи освіти.

У результаті кореляційного аналізу даних дослідження встановлено, що рівень сили мотиву зростає при зростанні показників характеристик образу бажаного (всі змінні у трьох досліджуваних групах корелюють між собою на рівні високої статистичної значущості $p \leq 0,01$, коефіцієнт кореляції знаходиться в межах від 0,216 до 0,754). Результати також свідчать про те, що відібрані В. Льовкіним фактори та введена нами змінна «Яскравість-чіткість» визначають в сукупності силу мотиву, спрямовану на реалізацію бажаного образу, тобто, образ, який відображає предметний результат діяльності, має певну міру мотиваційної сили. Підтвердженням результатів кореляційного аналізу є результати факторного аналізу (пояснюють 68,37% дисперсії), який об'єднав в один фактор шкали, що відображають показники характеристик образу та шкалу «Сила мотиву».

Аналіз результатів дослідження виділених груп, які характеризувалися відмінностями у статусі, віці, заданими образами, показав однакову тенденцію: виявлено прямий зв'язок між характеристиками образу та рівнем сили мотиву (чим більше виражені характеристики образу, тим вищим є рівень мотивації).

Для перевірки психометричних показників методики «Сила мотиву» використано методи: ретестової надійності (коефіцієнт ретестової надійності – 0,807); поділу навпіл (коефіцієнт зіставлення парних та непарних питань – 0,772); внутрішньої узгодженості шкал методики за допомогою статистичного методу α -Кронбаха (коефіцієнт α – від 0,757 до 0,807). Перевірено емпіричну валідність (результати методики «Сила мотиву» порівнювалися із методикою Ю. Орлова «Потреба в досягненні»).

Отже, підтвердження того, що образ є важливим мотиваційним чинником діяльності, а його характеристики впливають на розвиток мотивації надало можливість для подальшого використання перевіреної на надійність та валідність модифікованої методики «Сила мотиву» з метою з'ясування впливу образу успішного фахівця на мотивацію професіоналізації.

Другий етап здійснено з метою дослідження змісту та структури соціально-психологічного образу успішного фахівця і визначення зв'язку між

характеристиками соціально-психологічного образу успішного фахівця та індивідуально-психологічними властивостями особистості.

На другому етапі до експериментальної вибірки увійшло 295 студентів (143 дівчини та 152 юнаки), які навчалися за такими напрямками: «Практична психологія» (44 студенти), «Соціальна робота» (47 студентів), «Правознавство» (68 студентів), «Електротехніка та електротехнології» і «Електромеханіка» (136 студентів). Вік респондентів 18-21 рік. Респонденти були розділені на чотири групи: студенти-психологи, студенти-соціальні працівники, студенти-правники, студенти-електротехніки/електромеханіки. Підбір досліджуваних груп обумовлений вибором студентів технічних та гуманітарних спеціальностей для виявлення відмінностей в уявленнях щодо соціально-психологічного образу успішного фахівця.

Для з'ясування змісту та структури соціально-психологічного образу успішного фахівця розроблено анкету, яка містила запитання, що стосувалися опису уявлень студентів щодо образу успішного фахівця.

Використано ряд методик для діагностики індивідуально-психологічних властивостей особистості, зокрема: сили мотиву досягнення професійного успіху (методика «Сила мотиву» В. Льовкіна, де заданим мотивом було бажання реалізувати себе в майбутньому успішним фахівцем); потреби в досягненні успіху («Потреба в досягненні» Ю. Орлова); професійних ціннісних орієнтацій («Якорі кар'єри» Е. Шейна (адаптація В. Чікер, В. Вінокурова); мотивів вибору професійної діяльності («Мотиви вибору професії» Р. Овчарової); визначення домінуючого типу мислення («Типи мислення» Г. Резапкіної); рівня нейротизму та екстра-інтроверсії (особистісний опитувальник Г. Айзенка); професійного типу особистості (опитувальник професійної спрямованості Дж. Голланда, диференційно-діагностичний опитувальник Є. Климова (модифікація та адаптація Л. Кизименко, З. Романець, О. Сапіжак).

На *третьому етапі* розроблено та апробовано програму соціально-психологічного тренінгу «Активізація образу успішного фахівця у свідомості студентської молоді», здійснено формувальний експеримент.

Формувальний експеримент передбачав здійснення послідовності трьох етапів: констатувального експерименту першого порядку; здійснення формувального впливу (проведення соціально-психологічного тренінгу); констатувальний експеримент другого порядку. Мета соціально-психологічного тренінгу полягала у підсиленні мотивації студентів до самореалізації в професійній діяльності за допомогою конструювання чіткого та яскравого образу «Я – успішний фахівець».

У тренінгу взяли участь студенти напряму «Практична психологія» 2-го та 3-го курсів. Виділено експериментальну (основну) та контрольну групи. Загальна кількість учасників експерименту 87 осіб віком 18–21 рік. У контрольній групі кількість учасників експерименту – 41 студент, а в експериментальній – 46.

З метою перевірки ефективності формувального впливу було здійснено замір сили мотиву досягнення професійного успіху та характеристик яскравості-чіткості образу успішного фахівця за тиждень до тренінгу (констатувальний експеримент першого порядку) та один тиждень після проведення тренінгу (констатувальний

експеримент другого порядку) за допомогою опитувальника В. Льовкіна «Сила мотиву».

У **третьому розділі** – «Емпіричне дослідження соціально-психологічного образу успішного фахівця як чинника професіоналізації студентської молоді» – представлено аналіз та інтерпретацію результатів емпіричного дослідження.

За допомогою контент-аналізу опису респондентами асоціативних ознак щодо образу успішного фахівця визначено зміст його структурних компонентів.

Відтак, встановлено, що *когнітивний компонент* містить уявлення про:

1. *Високий соціальний статус*, який передбачає: авторитетність (69% опитаних); наявність керівної/високої посади (63%); можливість стажуватися за кордоном, співпрацювати із закордонними колегами (47%); професійне визнання як популярність в професійних колах (21%); популярність в державному, світовому масштабі (1%).

2. *Матеріальне забезпечення*: стабільний заробіток (95%); наявність власного житла (86%); високий заробіток (84%); наявність престижного автомобіля (83%); можливість подорожувати та відпочивати за кордоном (65%); модне (стильне) вбрання (2%). Варто зауважити, що деякі ознаки мають досить відносний розподіл між уявленнями про соціальний статус і уявленнями про матеріальну забезпеченість.

3. *Професійно важливі якості*, які відображали найбільший діапазон відмінностей відносно досліджуваних груп, що пояснюється різними сферами професійної діяльності і специфікою фаху. Вдалося виокремити ті якості, які співпадають у всіх групах: професійна обізнаність (44%), компетентність (50%), цілеспрямованість (37%), наполегливість (22%), чесність (48%). Визначено якості, які характеризують вибірку студентів-гуманітаріїв – комунікабельність (33%) і емпатійність (22%) та технарів – відповідальність (73%) та уважність/точність (21%), (рис. 2)

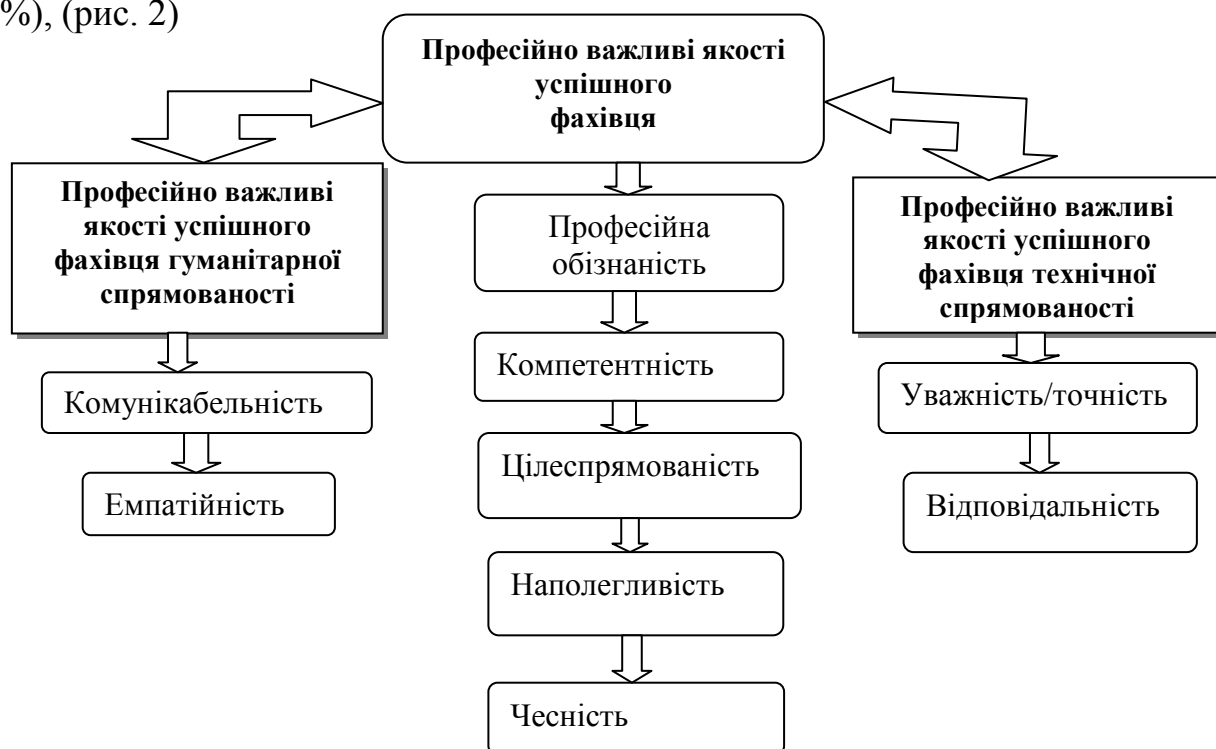

Рис. 2. Професійно важливі якості успішного фахівця

Афективний компонент соціально-психологічного образу успішного фахівця передбачає уявлення про:

1. *Задоволення від професійної діяльності*: прагнення займатися улюбленою справою (22%); прагнення займатися тим, що найбільше вдається (64%).

2. *Задоволення від власних досягнень*: позитивні відчуття авторитетності, компетентності і власної значущості (88%); задоволення від суспільної корисності (48%).

Конативний компонент соціально-психологічного образу успішного фахівця передбачає уявлення про:

1. *Професійні ціннісні орієнтації*: відданість справі (69%); орієнтація на інновації (57%); орієнтація на менеджмент як вміння приймати управлінські рішення та керувати іншими, організовувати власну діяльність та діяльність інших (44%); орієнтація на колективну працю (42%).

2. *Потребу в досягненні успіху*, що проявляється в установках не відступати від запланованого, будь-що досягати своєї цілі (59%), вірити у свої сили (18%) та застосовувати силу волі в складних ситуаціях професійної діяльності (87%).

3. *Мотивацію досягнення* (86%), яка виражалася фразами із однаковим змістом на зразок «успішний фахівець – це глибоко мотивована особистість», «мотивована на успіх», «мотивована на досягнення» і т.д., у зв'язку з чим всі асоціації віднесені до однієї групи ознак.

Визначено, що структурні компоненти соціально-психологічного образу успішного фахівця у студентів досліджених груп не мають значних відмінностей у змісті. Проте, уявлення щодо когнітивного компоненту, а саме, авторитетність, наявність керівної посади та автомобіля, модного вбрання частіше за все описували правники; задоволення від праці частіше за інших описували соціальні працівники та психологи; орієнтацію на інновації в більшій мірі описували психологи та електротехніки, а орієнтацію на менеджмент – правники.

Емпірично встановлено, що образ успішного фахівця як чинник професіоналізації особистості студентської молоді характеризується мотиваційною силою, яка визначається впливом таких факторів: *яскравість-чіткість* – якісна характеристика образу, що описує міру наближення уявлень до реальності; *значущість* – міра індивідуальної вагомості професійного успіху для особистості; *досяжність* – оцінка ймовірності досягнення професійного успіху та реалізації себе успішним фахівцем враховуючи наявний потенціал та соціальні умови; *задоволеність* – оцінка ймовірності отримання задоволення в результаті досягнення професійного успіху; *справедливість* – співвідношенням затрачених зусиль до передбачуваного задоволення від досягнення професійного успіху, а також, порівняння затрачених зусиль інших індивідів в процесі професіоналізації до їх результатів; *цінність* – оцінка того, наскільки великою винагородою для особистості стане результат досягнення професійного успіху.

Дані фактори виступають характеристиками соціально-психологічного образу успішного фахівця як мотиваційного стимулу в процесі професіоналізації, що підтверджено на основі факторного, кластерного та кореляційного аналізів. У результаті факторного аналізу результатів дослідження виділилося десять факторів, які пояснюють 80% загальної дисперсії даних. Фактор, названий нами

«Характеристики образу успішного фахівця», пояснює 13,07% загальної дисперсії даних, об'єднав шкали «Сила мотиву досягнення професійного успіху» (факторне навантаження 0,96), «Справедливість» (0,87), «Задоволеність» (0,80), «Значущість» (0,63), «Досяжність» (0,61), «Цінність» (0,58), «Яскравість-чіткість» (0,54).

Кластерний аналіз об'єднав фактори, що визначають явище сили мотиву досягнення професійного успіху у певні групи (кластери). Заданими факторами є: «Задоволеність», «Справедливість», «Цінність», «Досяжність», «Яскравість-чіткість», «Значущість». На п'ятому етапі кластеризації процес об'єднання у кластери завершився, усі запропоновані фактори об'єдналися в один кластер, що також підтверджує відсутність стрибкоподібної різниці коефіцієнтів на кожному етапі.

Крім того, підтвердженням даного положення є результати кореляційного аналізу. Сила мотиву досягнення професійного успіху має значущі позитивні кореляційні зв'язки (при $p \leq 0,01$) із такими характеристиками як: задоволеність ($r=0,687$); значущість ($r=0,674$); справедливість ($r=0,658$); цінність ($r=0,631$); яскравість-чіткість ($r=0,628$); досяжність ($r=0,528$).

Встановлено зв'язок характеристик образу успішного фахівця та сили мотиву досягнення професійного успіху із такими індивідуально-психологічними властивостями особистості:

1. *Потребою в досягненні успіху.* Чим вищий рівень потреби в досягненні успіху, тим вищі показники сили мотиву досягнення професійного успіху (підтверджено за допомогою результатів однофакторного дисперсійного аналізу). Показник рівня значущості $p=0,000$, є меншим за допустимий рівень $p \leq 0,05$, отже, наявна статистично значуща відмінність у показниках рівня сили мотиву досягнення професійного успіху у респондентів із різними рівнями потреби в досягненні.

2. *Мотивами вибору професії.* Показники характеристик образу зростають, якщо студенти, при виборі професійної діяльності керувалися внутрішніми мотивами (шкала «Внутрішні індивідуально значущі мотиви» характеризується рядом кореляційних зв'язків на рівні високої статистичної значущості при $p \leq 0,01$ із такими характеристиками образу: значущість ($r=0,297$); досяжність ($r=0,234$); справедливість ($r=0,218$); яскравість-чіткість ($r=0,210$); задоволеність ($r=0,186$). Подібна тенденція проявляється й по відношенню до внутрішніх соціально значущих мотивів вибору професії. За наявності негативних мотивів вибору професії (наприклад, прагнення уникнути осуду, невдачі, кепкувань, примусу) зменшується суб'єктивна оцінка задоволеності ($r=-0,184$) від реалізації себе в образі успішного фахівця.

3. *Професійними ціннісними орієнтаціями.* Характеристики образу успішного фахівця мають позитивні кореляційні зв'язки із:

– цінністю *професійна компетентність*, що корелює із значущістю образу ($r=0,369$; $p \leq 0,01$), силою мотиву досягнення успіху ($r=0,270$; $p \leq 0,05$), справедливістю ($r=0,249$; $p \leq 0,05$);

– цінностями *служіння та виклик*, що корелюють із такою характеристикою образу як досяжність ($r=0,281$, $r=0,286$ відповідно; $p \leq 0,05$).

Виявлено негативні кореляційні зв'язки:

- цінність *стабільність роботи* корелює із силою мотиву ($r = -0,323$; $p \leq 0,01$);
- цінність *автономія* корелює із такими характеристиками образу як яскравість-чіткість ($r = -0,232$; $p \leq 0,05$) та задоволеність ($r = -0,235$; $p \leq 0,01$).

4. *Типом мислення*. Показники характеристик образу успішного фахівця та сили мотиву досягнення професійного успіху є значно вищими у особистостей із словесно-логічним та наочно-образним типами мислення. Оскільки відстежується позитивний кореляційний зв'язок змінної «Словесно-логічний тип мислення» із такими характеристиками образу: яскравість-чіткість ($r = 0,269$; $p \leq 0,01$), сила мотиву досягнення професійного успіху ($r = 0,233$; $p \leq 0,01$), значущість ($r = 0,203$; $p \leq 0,01$), задоволеність ($r = 0,137$; $p \leq 0,05$), досяжність ($r = 0,126$; $p \leq 0,05$). Змінна «Наочно-образний тип мислення» корелює із характеристиками: досяжність ($r = 0,215$; $p \leq 0,01$), значущість ($r = 0,184$; $p \leq 0,01$), сила мотиву досягнення професійного успіху ($r = 0,155$; $p \leq 0,01$), яскравість-чіткість ($r = 0,233$; $p \leq 0,01$). Змінна «Абстрактно-символічний тип мислення» має зворотний кореляційний зв'язок із характеристикою досяжності образу ($r = -0,233$; $p \leq 0,05$).

5. *Рівнем нейротизму*. У емоційно стійких особистостей із низьким рівнем нейротизму зростають показники оцінки досяжності професійного успіху ($r = 0,147$; $p \leq 0,05$).

6. *Професійним типом особистості*. Виявлено позитивні кореляційні зв'язки між характеристики образу успішного фахівця і схильностями студента до підприємницького типу ($r = 0,331$; $p \leq 0,01$) та негативні кореляційні зв'язки із схильностями до офісного ($r = -0,175$; $p \leq 0,05$) і реалістичного типу ($r = -0,339$; $p \leq 0,01$).

У **четвертому розділі** – «Підсилення мотивації професіоналізації студентів засобами активізації образу успішного фахівця» – описано особливості організації формувального експерименту, його основні етапи, а також структуру розробленого соціально-психологічного тренінгу «Активізація образу успішного фахівця у свідомості студентської молоді».

З метою підсилення мотивації студентів до самореалізації у професійній діяльності за допомогою конструювання чіткого та яскравого образу «Я – успішний фахівець» розроблено соціально-психологічний тренінг «Активізація образу успішного фахівця у свідомості студентської молоді».

В ході проведення формувального експерименту було виділено дві досліджувані групи: контрольну та експериментальну. Здійснивши констатувальний експеримент першого порядку, отримано результат діагностики сили мотиву досягнення професійного успіху в обох групах. Виявлено такі показники рівня сили мотиву досягнення професійного успіху: у *контрольній групі* – високий рівень сили мотиву у 5% респондентів, вищий за середній у 7%, середній у 44%, нижчий за середній у 34%, низький у 10%; в *експериментальній* – високий у 4% респондентів; вищий за середній у 5%, середній у 52%, нижчий за середній у 28%, низький рівень у 11%. Як у контрольній, так і в експериментальній групі, характерним є домінування середнього та нижчого за середній рівнів сили мотиву досягнення професійного успіху.

Наступний крок полягав у здійсненні формувального впливу на експериментальну групу – проведення соціально-психологічного тренінгу. Після

проведення двох тренінгових занять здійснено констатувальний експеримент другого порядку, який також передбачав діагностику сили мотиву досягнення професійного успіху.

Наявність формувального впливу перевірено за допомогою критерію Т - Вілкоксона для залежних вибірок. З'ясовано, що є статистично значуща різниця показників яскравості-чіткості образу та сили мотиву в експериментальній групі, за результатами констатувального експерименту першого порядку та констатувального експерименту другого порядку ($p \leq 0,05$), чого не спостерігалось у контрольній групі.

Здійснивши аналіз даних залежних вибірок G - критерій знаків вдалося з'ясувати відмінності у значеннях отриманих параметрів до та після тренінгу (табл. 1).

Таблиця 1

Зміни досліджуваних параметрів

Зміни	Контрольна група		Експериментальна група	
	Рівень сила мотиву досягнення професійного успіху	Яскравість-чіткість образу успішного фахівця	Рівень сила мотиву досягнення професійного успіху	Яскравість-чіткість образу успішного фахівця
Негативні	3	4	2	0
Позитивні	3	10	32	39
Без змін	35	27	12	7

Аналіз результатів дослідження показав досить суттєву позитивну динаміку в показниках яскравості-чіткості образу успішного фахівця та рівня сили мотиву досягнення професійного успіху в експериментальній групі (відстежено позитивні зміни яскравості-чіткості образу в 39 респондентів – 85% вибірки та сили мотиву у 32 респондентів – 70% вибірки). Це є свідченням того, що формувальні впливи, здійснені на свідомість студентів під час тренінгу, відіграли позитивну роль, тому, образ «Я – успішний фахівець» став чіткішим і яскравішим, наповнився важливістю та індивідуальною значущістю для студентів і, як наслідок, підсилилася мотивація досягнення успіху в професійній діяльності. Отримані результати дають підстави стверджувати, що існує можливість цілеспрямованого довільного впливу на процес професіоналізації студентської молоді. Активізація чіткого та яскравого образу успішного фахівця сприяє підсиленню мотивації до навчання та професійної самореалізації у студентів.

Результати анкетування, проведеного в експериментальній групі з метою перевірки ефективності тренінгу засвідчили те, що студенти почали докладати більше зусиль до навчальної діяльності; вивчати іноземну мову; додатково вивчати профільну літературу з бізнес-психології, психології реклами, психосоматики, психології дітей дошкільного та шкільного віку, дослідження почерку та фізіогноміки, кримінальної психології, невербаліки.

На основі результатів формувального експерименту та теоретичних досліджень проблеми підтверджено розроблену модель розвитку мотивації студентів до професіоналізації із залученням образу успішного фахівця (рис.3). Модель може використовуватися як для самомотивування, так і для мотивації у різних сферах соціальної діяльності, наприклад, в бізнесі чи освіті.

Рис. 3. Модель розвитку мотивації студентів до професіоналізації засобами активізації образу успішного фахівця

Усвідомлена потреба успішної професіоналізації опредметнюється в уявленнях студента щодо соціально-психологічного образу успішного фахівця, який передбачає результат успішної професіоналізації. Активізація соціально-психологічного образу успішного фахівця полягає у розвитку його характеристик (яскравість-чіткість, значущість, досяжність, цінність, задоволеність, справедливість), яка відбувається в результаті соціальної взаємодії та візуалізації. Високий рівень розвитку характеристик образу успішного фахівця сприятиме підсиленню мотивації, спрямованої на досягнення професійної успішності, що спонукає до здійснення ефективної навчально-професійної діяльності, в результаті якої формується та розвивається професійна компетентність, спостерігається виявлення та розвиток особистісних можливостей – самоактуалізація, яка передбачає досягнення поставленої мети, задоволення потреби в успішній професіоналізації та досягнення професійного успіху (реалізація образу успішного фахівця).

ВИСНОВКИ

У дисертації теоретично обґрунтовано та емпірично досліджено соціально-психологічний образ успішного фахівця як чинник професіоналізації студентської молоді. Запропоновано модель розвитку мотивації студентської молоді до професіоналізації засобами активізації в їхній свідомості соціально-психологічного образу успішного фахівця. В результаті дослідження вдалося досягнути мети й розв'язати поставлені завдання, на основі чого зроблено загальні висновки:

1. Професіоналізація є безперервним процесом становлення та розвитку особистості професіонала, його індивідуальних та професійних якостей від моменту професійного вибору до завершення професійної діяльності. Результатом успішної професіоналізації студентської молоді є здобуття фахової освіти та формування професійної компетентності. Серед зовнішніх та внутрішніх чинників, які впливають на успішний перебіг процесу професіоналізації студентської молоді, важливе місце посідає соціально-психологічний образ успішного фахівця, який визначається як система уявлень особистості про зразкові характеристики суб'єкта професійної діяльності, його професійно-рольові компетенції, знання, вміння, навички, соціальний статус, емоційні переживання та професійну спрямованість. Соціально-психологічний образ успішного фахівця характеризується мотиваційною функцією, яка полягає у стимулюванні особистості студента до успішної професіоналізації. За результатами теоретичного аналізу визначено та розроблено модель соціально-психологічного образу успішного фахівця, яка включає когнітивний, афективний та конативний компоненти.

2. Модифіковано, апробовано і перевірено на надійність та валідність методику В. Льовкіна «Сила мотиву». Методику покладено в основу розробки комп'ютерної програми, яка дозволяє отримати експрес-діагностичний висновок щодо наявного рівня мотивації досягнення професійного успіху.

3. У результаті контент-аналізу отриманих даних дослідження встановлено, що до *когнітивного компоненту* соціально-психологічного образу успішного фахівця відносяться уявлення студентів про соціальний статус успішного фахівця, рівень матеріального забезпечення та професійно важливі якості фахівця. *Афективний* компонент містить уявлення про ймовірні почуття та емоції фахівця в результаті досягнення професійного успіху (почуття задоволення від професійної діяльності та задоволення від власних досягнень). До *конативного компоненту* відносяться уявлення особистості про стимули до поведінки, спрямованої на професійну успішність, наявність потреби і мотивації досягнення успіху, а також, системи професійних ціннісних орієнтацій. Визначено, що в основному, уявлення студентів технічних і гуманітарних напрямів навчання збігаються, деякі відмінності спостерігаються лише у визначенні професійно важливих якостей. Студенти технічних та гуманітарних спеціальностей асоціюють образ успішного фахівця із такими професійно важливими якостями, як: професійна обізнаність, компетентність, цілеспрямованість, наполегливість, чесність; відмінними у студентів гуманітарних спеціальностей, які відповідають професійному типу «людина-людина» є емпатійність та комунікабельність, а для студентів технічних спеціальностей – уважність/точність та відповідальність.

Також встановлено, що на формування образу успішного фахівця у свідомості студентської молоді впливають як індивідуально-психологічні особливості особистості, так і соціокультурне середовище, в якому вона проживає, що відображається в уявленнях студентів про соціальний статус та матеріальну забезпеченість успішного фахівця, його професійно важливі якості, права та обов'язки, які покладає суспільство на суб'єкта конкретної професійної діяльності, систему професійних ціннісних орієнтацій та потреб.

Характеристики образу успішного фахівця, а саме, яскравість-чіткість, значущість, досяжність, цінність, задоволеність, справедливість, впливають на силу мотиву досягнення професійного успіху, а отже, їх розвиток сприяє процесу професіоналізації студентської молоді. Дане положення підтверджено завдяки факторному, кореляційному, регресійному, кластерному та однофакторному дисперсійному аналізу даних дослідження.

Встановлено зв'язок характеристик образу успішного фахівця із такими індивідуально-психологічними властивостями особистості: *потребою в досягненні успіху* (чим вищий рівень потреби в досягненні успіху, тим вищі показники сили мотиву досягнення професійного успіху та характеристик образу); *мотивами вибору професії* (показники характеристик образу зростають, якщо студенти при виборі фаху керувалися внутрішніми мотивами); *типом мислення* (показники характеристик образу успішного фахівця та сили мотиву його досягнення є значно вищими у особистостей із словесно-логічним та наочно-образним типами мислення); *рівнем нейротизму* (у емоційно стійких особистостей із низьким рівнем нейротизму зростають показники оцінки досяжності професійного успіху); *професійними ціннісними орієнтаціями* (показники характеристик образу успішного фахівця зростають при домінуванні таких цінностей як професійна компетентність, служіння та виклик і спадають при домінуванні цінностей стабільність і автономія); *професійним типом особистості* (позитивно впливають на характеристики образу успішного фахівця, а отже, і на загальний рівень мотивації до професіоналізації схильності до підприємницького типу, а негативно – схильності до офісного та реалістичного типу).

Рівень сили мотиву досягнення професійного успіху є значно вищим у гнучких особистостей (орієнтованих на: подолання кар'єрних викликів, служіння професії, розвиток компетентностей) та в особистостей із здібностями до підприємницького типу, який також вимагає гнучкості, рішучості, винахідливості.

4. Розроблено програму соціально-психологічного тренінгу «Активізація образу успішного фахівця у свідомості студентської молоді», метою якого є підсилення мотивації студентів до професіоналізації за допомогою конструювання чіткого та яскравого образу «Я – успішний фахівець». Як результат соціальної взаємодії та візуалізації, передбачених програмою тренінгу, соціально-психологічний образ успішного фахівця стає більш чітким та яскравим, деталізуються і збагачуються його структурні компоненти.

Підтверджено положення про те, що активізація образу успішного фахівця в свідомості студентської молоді сприяє процесу професіоналізації. На основі результатів формуального експерименту розроблено рекомендації кураторам навчальних груп, психологам та бізнес-тренерам щодо підсилення мотивації до успішної професіоналізації засобами активізації соціально-психологічного образу успішного фахівця.

Перспектива подальшого дослідження полягає у поглибленому вивченні можливостей довільного формування образів у сфері управління поведінкою людини, а також у дослідженні зв'язку рівнів сили мотиву досягнення бажаного образу та ефективності діяльності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у фахових психологічних виданнях, які входять до наукометричних баз:

1. Мищишин М.М. Експериментальне дослідження сили мотиву як рушійного стимулу в поведінці людини / М.М. Мищишин // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 25. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2014. – С. 268-279. – (Входить до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus).

2. Мищишин М.М. Структура та результати апробації тренінгу «Активізація образу успішного фахівця у свідомості студентської молоді» / М.М. Мищишин // Науковий огляд. – 2015. – №9 (19). — С. 151-156. – (Входить до наукометричної бази даних «РІНЦ SCIENCE INDEX»).

Публікації у фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України:

3. Мищишин М.М. Вплив психічного образу ситуації на процес прийняття рішень в системі державного управління / М.М. Мищишин // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди : зб. наук. праць. – К. : Гнозис, 2012. – Вип. 27. – С. 240-245.

4. Мищишин М.М. Мотиваційна компонента образу бажаного майбутнього у студентів ВНЗ / М.М. Мищишин // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди : зб. наук. праць. – К. : Гнозис, 2012. – Вип. 27. – Т. 5 (38). – С. 216-322.

5. Мищишин М.М. Психічний образ як мотиваційний чинник і його значення для державного управління / М.М. Мищишин // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія «Психологічна» : зб. наук. праць. – Львів: ЛьвДУВС, 2012. – Вип. 2 (1) . – С. 53-460.

6. Мищишин М.М. Використання психічних образів для вимірювання сили мотиву / М.М. Мищишин // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди : зб. наук. праць. – К. : Гнозис, 2013. – Вип. 29. – С. 236-243.

7. Мищишин М.М. Мотивація інноваційної діяльності в системі освіти / М.М. Мищишин, Л.Д. Кизименко // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди : зб. наук. праць. – К. : Гнозис, 2013. – Вип. 31. – С. 20-28.

Інші публікації, що додатково відображають наукові результати дисертації:

8. Мищишин М.М. Феномен образу та його значення в процесі державного управління / М.М. Мищишин // Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави : зб. тез І Всеукр. наук.-практ. конф. (25 квітня 2012 р., Львів). – Львів, 2012. – С. 11-14.

9. Мищишин М.М. Образ сучасного викладача очима студентів / М.М. Мищишин // Управління в освіті : зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф.

(18-19 квіт. 2013 р., Львів) / відп. ред. Л.Д. Кизименко. – Львів : Тріада Плюс, 2013. – С. 177-178.

10. Мищишин М.М. Мотивація студентів шляхом формування образу бажаного майбутнього як ключова функція викладачів ВНЗ / М.М. Мищишин // Людина, культура, техніка в новому тисячолітті : зб. матеріалів XIV Міжнар. наук.-практ. конф. (25-26 квіт. 2013 р., Харків) / відп. ред. А.Є. Прилуцька. – Х. : Видавничий центр «ХАІ», 2013. – С. 98-99.

11. Мищишин М.М. Аналіз сенсожиттєвих установок, мотивації та образу бажаного майбутнього студентської молоді / М.М. Мищишин, О.Б. Климентович // Вектори психології 2013 : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (12 квіт. 2013 р., Харків). – Х. : Оперативна поліграфія, 2013. – С. 270-272.

12. Мищишин М. М. Специфіка навчальної мотивації дітей сільських шкіл / М.М. Мищишин, О. Кравчук // Право та психологія : матеріали I Міжнар. конф. молодих вчених LPS-2013 (21–23 листопада 2013 р., Львів) / Національний університет «Львівська політехніка». – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2013. – С. 74-75.

13. Мищишин М.М. Дослідження мотивації вибору професії серед студентів факультету практична психологія крізь призму статевої приналежності / О.Б. Климентович, М.М. Мищишин // Право та психологія : матеріали I Міжнар. конф. молодих вчених LPS-2013 (21–23 листопада 2013 р., Львів) / Національний університет «Львівська політехніка». – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2013. – С. 66-67.

14. Мищишин М.М. Мотиваційний аспект образу бажаного професійного майбутнього у студентів ВНЗ / М.М. Мищишин // Управління в освіті : зб. матеріалів VII Міжнар. наук.-практ. конф. (16-18 квіт. 2015 р., Львів) / відп. ред. Л.Д. Кизименко. — Львів : Видавець Бадікова Н.О., 2015. – С. 97-99.

15. Myshchyshyn M. M. The Image of Successful Specialist in Technician and Humanist Students / M. M. Myshchyshyn // Litteries Et Artibus : 5th International Youth Science Forum (27-28 Nov., 2015, Lviv). – Lviv : Lviv Polytechnic House, 2015. – Electronic edition on CD-ROM.

16. Myshchyshyn M. M. Consideration of the Management Styles for Successful Management of Educational Establishment / M. M. Myshchyshyn, A. Izotova // Litteries Et Artibus : 5th International Youth Science Forum (27-28 Nov., 2015, Lviv). – Lviv : Lviv Polytechnic House, 2015. – Electronic edition on CD-ROM.

АНОТАЦІЇ

Мищишин М.М. Соціально-психологічний образ успішного фахівця як чинник професіоналізації студентської молоді. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. – Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Київ, 2016.

Дисертацію присвячено соціально-психологічному аналізу та емпіричному визначенню змісту та структури соціально-психологічного образу успішного фахівця як чинника професіоналізації студентської молоді.

Теоретично розроблено та емпірично визначено модель соціально-психологічного образу успішного фахівця, яка містить когнітивний, афективний та конативний компоненти.

Емпірично встановлено зв'язки характеристик образу соціально-психологічного образу успішного фахівця та сили мотиву досягнення професійного успіху із такими індивідуально-психологічними властивостями особистості: потребою в досягненні успіху, мотивами вибору професії, типом мислення, рівнем нейротизму, професійним типом особистості, професійними ціннісними орієнтаціями.

Розроблено тренінг «Активізації образу успішного фахівця у свідомості студентської молоді», метою якого є підсилення мотивації студентів до професіоналізації за допомогою конструювання чіткого та яскравого образу «Я - успішний фахівець».

Ключові слова: соціально-психологічний образ успішного фахівця, професіоналізація, студентська молодь, мотивація досягнення професійного успіху, когнітивний компонент, афективний компонент, конативний компонент.

Мищишин М.М. Социально-психологический образ успешного специалиста как фактор профессионализации студенческой молодежи. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.05 – социальная психология; психология социальной работы. – Институт психологии имени Г.С. Костюка НАПН Украины. – Киев, 2016.

В диссертационной работе осуществлен теоретический анализ и эмпирическое определение содержания и структуры социально-психологического образа успешного специалиста как фактора профессионализации студенческой молодежи.

Установлена связь характеристик социально-психологического образа успешного специалиста, а именно: яркости-четкости, значимости, достижимости, удовлетворенности, ценности и справедливости с силой мотива достижения профессионального успеха.

Теоретически разработана и эмпирически определена модель структурных компонентов социально-психологического образа успешного специалиста, которая включает в себя когнитивный, аффективный и конативный компоненты. К когнитивному компоненту относятся представления студентов о социальном статусе успешного специалиста, уровень материальной обеспеченности и профессионально важные качества специалиста. Аффективный компонент содержит представление о возможных чувствах и эмоциях специалиста в результате достижения профессионального успеха (чувство удовлетворения от профессиональной деятельности, авторитетности и собственной значимости). К конативному компоненту относятся представления личности о стимулах к поведению, направленному на профессиональную успешность, наличие потребности и мотивации достижения успеха, а также система профессиональных ценностных ориентаций.

Установлена связь характеристик образа успешного специалиста с такими индивидуально-психологическими особенностями личности: потребностью в

достижении успеха; мотивами выбора профессии; задатками к типу мышления; уровнем эмоциональной стойкости; профессиональными ценностными ориентациями; профессиональным типом личности.

Разработана программа тренинга «Активизация образа успешного специалиста в сознании студенческой молодежи», целью которого является усиление мотивации студентов к профессионализации с помощью конструирования четкого и яркого образа «Я - успешный специалист».

Разработана модель развития мотивации студентов к профессионализации и подтверждено положение о том, что активизация образа успешного специалиста в сознании студенческой молодежи способствует процессу профессионализации.

Разработаны рекомендации кураторам учебных групп, психологам или коуч - тренерам по усилению мотивации к профессиональной самореализации средствами активизации социально-психологического образа успешного специалиста.

Ключевые слова: социально-психологический образ успешного специалиста, профессионализация, студенты, мотивация достижения профессионального успеха, когнитивный компонент, аффективный компонент, конативный компонент.

Myschyshyn M.M. Socio-psychological image of a successful professional as a factor of students' professionalization. – Manuscript.

Dissertation for Candidate Degree in Psychological Science in specialty 19.00.05 – Social Psychology; Psychology of Social Work. – H.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2016.

The dissertation is devoted to the socio-psychological analysis and empirical determination of the content and structure of a social and psychological students' image of a successful professional.

The model of a students' image of a successful professional, which includes cognitive, affective and behavioral components is theoretically and empirically developed.

The relationships between the characteristics of a students' image of a successful professional, motivational force to achieve professional success and individual psychological characteristics of a personality such as: the need to succeed, the profession choice motives, the type of thinking, the level of emotional stability, the professional inclinations to personality types, the professional value orientations are empirically established.

The training "Activation of a successful professional image in the minds of students", which aims to increase the students' motivation for professional fulfillment by means of constructing a clear and bright image "I am a successful professional", is developed.

Key-words: socio-psychological image of a successful professional, professionalization, student youth, motivation for professional success achievement, cognitive component, affective component, behavioral component.